

Mondom a magamét

A megalkuvásról

DOMOKOS MÁTYÁS

A politikai-közéleti megalkuvás kényyszeréről van szó, amely a kéretlen, de buzgó erkölcsbírák szerint „a valósággal kötött nem túl hősies béke” hallgatolagos törvénybe iktatására szokta ösztönözni a szellem embereit Hunniában. Még a magyar költészet legnagyobb génuszeit is, így például Arany Jánost vagy Babits Mihályt – ahogyan a *Kritika* májusi számában olvasom egy igazán kitűnő publicista lírikus interjújában, akinek a nevét csak azért nem említem, mert a névnél minden bizonyos fontosabb maga a jelenség. Az a szemlélet, amely ki tudja, hányadszor, de mindenesetre megszállott következetességgel manapság is megtalálja a magyar megalkuvás mintapéldáit, vagy divatosabb kifejezéssel élve: ősmódeljeit az *Őszikék* vagy a *Jónás könyve* költőjében.

Arany és Babits tehát nemcsak költészetünknek, de annak a „lelki nyomorúságnak” is reprezentáns klasszikusa, amelynek előidézője és kiváltója (nincs mit szépíteni rajta): a *gyáva-ság*. „De bármekkora költő is Arany – fogalmazza meg egyik vádpontját a rettenthetetlenül bátor nyilatkozó –, azon mégis csak nevetni lehet, hogy walesi bárdjait, akik dalolva mentek lángsírba, úgy eldugta, hogy még Gyulai Pál sem tudta előcsalogatni őket, a kiegyezés után tíz esztendővel sem.” Csak dörzsölöm a szememet, hogy jól látom-e, amit a *Kritika* hasábjain kinyilatkoztatnak? Vagy akkor káprázik a szemem, amikor az Arany-irodalomban viszont azt olvasom, hogy *A walesi bárdok*, amelyet 1857-ben kezdett írni s 1861-ben fejezett be a költő, a valóságban négy esztendővel a kiegyezés előtt, 1863-ban, a *Koszorú*-ban, Arany János lapjában látott első ízben napvilágot, majd 1867-ben, éppen a kiegyezés évében, *Összes verseinek* Ráth Mór-féle kiadásában, a lírai darabok gyűjteményének (hangsúlyos!) záró darabjaként?

Istenem, kicsire nem nézünk! – vethetné ellenem valaki. S valóban: ennek a mondásnak – az igazságát? a gyakorlatát! – eléggé belénk verte a közelmúlt négy évtized mindennapos történelme, de a *Kritika* nyilatkozójától, aki csakugyan hősiessé harcolt ezeknek az évtizedeknek a koholmányai ellen, s csakugyan nem félt igazsága érdekében vásárra vinni a bőrét, éppen ezért el lehetne várni, hogy érzékelje: mennyire foglyul ejti ebben az esetben őt is az „annál rosszabb a tényeknek” voluntarista-bolsevik filozófiája, amikor az élet és az irodalom való-

ságának egyaránt fittyet hányva vállalkozik egy évszázados koncepciók perben a magánszorgalmú néppügyész szerepére. De hát tudomásul kell vennünk, hogy napjaink közéletében hirtelen megszaporodtak az egyszemélyes erkölcsi véstörvényeszek, s ezek ide-oda cikázva olyan magabiztossággal ítélik meg elevenek és – főleg – holtak fölött, hogy az embernek leesik az álla, és eszébe sem jut a kézenfekvő kérdés: ugyan kicsoda vagy milyen múltbeli becsület hitele hatalmazza föl erre a statáriális ítéletre őket? A „Párt” vagy csak a csillapíthatatlanul izgága vérmérséklet?

De hát miért is mutogatta volna egyébként kényesnek ítélt versei kéziratát Arany János, jegyzi meg – s teljes joggal – a költőről írt monográfiájában Keresztury Dezső, olyan ellenséges közegben, amikor Tompa szavával: „testvért testvér; fiú apát elad”? S lehet-e gyávnak nevezni egy rendkívüli érzékenységgel idegrendszerrel – Arany önjellemzését használva – „túlérzékeny fájvirágot” rendkívüli óvatossága miatt? Főleg, ha tudjuk azt is (amit azért lehet tudni!), hogy „1849-ben állását, lakását veszítette – írta a költő védelmében már hatvan esztendővel ezelőtt Kosztolányi Dezső –, kis gabonája elégett, a szó szoros értelmében földönfutóvá lett. Ha katonai őrzatok mentek végig a városon, azt rebesgették, hogy érte jönnek, őt fogják el.” Bizony! Riedl Frigyes megírja róla, hogy „1849 augusztus havában látta Szalontát, ahol akkor megint Arany is tartózkodott, elvonulni a magyar szellemi élet és a magyar katonai erő megtört maradványait. „Arra járt kétségbeesett bujdosó gyanánt Vörösmarty Bajzával, arra Vachott Sándor és Szemere. És ugyancsak Szalontán át vonult ez időben Görgey hadteste – Világos felé!... Augusztus közepén Arany is elmenekült az oroszok elől, és Szalontát környékén az erdőben bujdosott. Majd pedig „egész éjszakákat átvirrasztva – ezt pedig sógora, Ercsey írta meg róla egyik levelében –, felöltözött és egy nagy bundát is készletben tartva, ő és neje, kis gyermekeik csendes nyugvása közben, várták az elfogatásra megjelenő katonaságot, s e rémítő helyzetben testileg-lelkileg már-már végképp kimerültek.”

Nem Arany neuraszténiáját akarom ezzel magyarázni, de ilyen élettrajzi előzmények után, s ugyanakkor az ilyenfajta elborzasztó előzményektől függetlenül is: van-e még értelme egyáltalán, s mit jelent

az alkotó génius arcába vágni a „gyáva-ság” jelzőjét? A filozófiai műveltségű nyilatkozó (bár ő inkább a filozófia „trónfosztásának” az iskoláját járta ki) feltehetően tud arról, hogy rotterdami Erasmust is, aki semmit sem szeretett, ami nem szolgálja az újjászületett irodalom (a *Bonae Litterae*) ügyét, úgyszintén gyávnak nevezett valaki (nem holta után, hanem szemtől szembe), mire az újkori humanizmus nagy alakja (ez esetben nyilván mint a gyáva megalkuvás egyik európai ősmódelje) azt válaszolta, hogy ha ő zsoldoskapitány volna, akkor ez a megjegyzés vért kívánó sértésnek minősülne. – De én író vagyok! s nem zsoldos. És: miért ne lehetnék gyáva? – De nem volt gyáva – ő sem. Mert ahogy Szerb Antal írja: „vajon van-e nagyobb bátorság ennél a gyáva-ságnál: nem foglalni állást olyan korban, amikor még a kövek is állást foglalnak, békét hirdetni és békesnek maradni olyankor, amikor még a csecsemők is kardot ragadnak?”

De mit kapott Arany – s a gyáva-ságban társa: Babits Mihály – a megalkuvásért cserébe? Azt, hogy „Magyarországon két nagy költő nem bírálható: Arany János és Babits Mihály” – olvasom a nyilatkozatban. Nos, ha ez igaz, akkor hogyan lehet igaz mindaz, amit az irodalomtörténet az „Arany-ellenzék” fejezetcím alatt tárgyal? Vagy az a felzúdulás is „a kötelességét remény nélkül is teljesítő” Arany János rémlátomásaiban létezett csupán, amely a „szerencsétlen nemzet gúnyjára rajzolt frivol torzkép”-nek bélyegezte a *Nagyidai cigányok*-t? S élt-e magyar költő kegyetlenebb és sebzőbb, mert igaztalanabb támadások keresztüztében, mint Babits Mihály? Állásvesztés, nyugdíjvesztés, kizárás az irodalmi társaságokból, rendőri zaklatások, toloncház és rendőri felügyelet; nemde ilyesmikkel szokta a Hatalom honorálni azokat, akik „nevükkel félmjelzik” a velük kötött kiegyezést, vagy ha tesszik: közmegegyezést? S a hivatalos hatalom adminisztratív „cirógatásai” mellett, szinte fellépésétől a haláláig, de azon túl is, jobbról és balról egyaránt érték szinte elsorolhatatlan mennyiségben a politikai és irodalmi elfogultság méltatlan támadásai Babits Mihályt: azt a költőt, akinek – mint „a legeurópaibb magyarnak, a legmagyarabb európainak” (Illyés Gyula jellemzése ez) „harcolni kétfelé kellett”. Vagy nem ezért vetette papírra – s természetesen „gyáva-ságból” az asztalfiókjába

rejtve – a húszas évek első felében a következő sorokat? „Ember voltom szégyenelni kell/magyar voltom szégyenelni kell./Mondtam: Ember vagyok! és e szóért/kitagadott örült nemzetem./Mondtam: magyar vagyok! és e szóért/megvetettek legjobb társaim.”

Csak az igazán bátor, aki ismeri a félelmet – idézi ket-tejükkel kapcsolatban Keresztury a folyton feledésbe merülő közhelyet, s milyen igaza van! Hiszen Babits Mihály is, ha félve is, de szenvedésekkel és pokoli kínokkal teli életén át végig megmaradt a „soha meg nem elégedés” költőjének, az igazi, a szellemi baloldalhoz való hűség költőjének, aki az újkori magyar történelem legtragikusabb óráiban, 1918–1919 fordulóján, a *Szózat* költőjére emlékezve is hangot mert adni lelke igazának, miszerint: „az igazi haza a kulturális, nem a politikai”. Babits Mihály ennek az igazi hazának volt az őrlángja, homo moralisa, ezért akarta őt, s művét, s egyáltalán: az egész Babits-jelenségnek még az emlékét is kioltani halála után előbb a nyilas téboly, amely a *Babits-Emlékkönyvben* is zsidó összeküvést szimatolt, majd a zsdánovizmus legjobb magyar tanítványai, akik irodalomtörténetnek álcázott vádiratszövegezőkként „egy pusztán esztétikai mércékkel ítélő irodalomszemlélet konzervatív őrzőjét” látták benne (még 1959-ben is!), s ebrudalták ki a magyar irodalom úgynevezett haladó hagyományából.

Ragyogó szellemektől származó ragyogó idézetek – igazságok! – royal flushé-

vel lehetne letromfolni azokat a vádaskodókat, akiknek „nem a vétség, hanem a vétség *látszata* vagy pusztán *föltevése* elég porba rántani azt, kit a sokaság valami módon kitüntetett”, ahogy Arany János jelölte meg egyik levelében az ellene folyó méltatlan hajsza egyik ősoját, mintegy megelőlegezve majdani költőtársának, Babits Mihálynak éppen őhozzá írt verse egyik igazságát, hogy minálunk „a szóra bátor szittyák” szemében sohasem a takart seb, hanem a festett vérzés az igazi mártíromság bizonyossága. De én megmaradok Kosztolányinál, aki a már említett polémiában leszögezte a következőket: „Egy költő következetessége csak az lehet, hogy hű maradjon tollához. Egy költő jellemessége csak abban állhat, hogy mindazt, ami kecsegteti, alárendeli annak az egyetlen célnak, hogy hiánytalanul, gáttalanul fejezze ki magát. Egy költő csak akkor alkuszik meg, amikor a közönség kegyét hajhászva silányabb anyagot használ, és nem sűrít, hanem hígít.” Védelemnek ennyi is bőségesen elegendő. De ha valaki arra is kíváncsi, mi lehet ennek az elvakult és elvadult gyűlöletnek a valódi rugója és magyarázata, ami minduntalan egy nevezőre hozza Arany János és Babits Mihály ellenében a pártpolitikai jobboldalt és baloldalt, Rákosi Jenőt és Horváth Mártont, Császár Elemért és Bóka Lászlót, a különféle perzekutor-esztétikák elvakultjait és zsoldosait, az olvassa tovább Kosztolányit; azt, amit Arany kapcsán, de mindkettőjükre kiterjeszthető érvénnyel mondott, azt fejtegetve mi a bátor, ki a gyáva; „Ezt a megkülön-

böztetést méltatlannak, mélyen megalázónak tartom, nem órá, hanem miránk, írókra nézve, akik ilyesméről vitatkozunk, mert ez nem lelki és szellemi, nem művészi és irodalmi, nem is tudományos mérték, hanem politikai, mégpedig szigorúan pártpolitikai... A pártelfogultság mindenkit batornak tart, aki védőszárnyai alá bújik, és gyávanak, aki hősiesen egyedül áll... Nem, ő nem adta be a derekát. Kortésnek ugyan nem volt kortés, elvakult pártember sem, de mindig egy költő szabadságával és őszinteségével szólt.”

Félt, hogy sokak szemében Arany és Babits megbocsáthatatlan bűne épp ez; művük vad irigységeket keltő makulátlansága. Nero legalábbis ezért gyűlölte és ölette meg Britannicust, az igazi költőt, akit politikai terrorjával a hallgatás tornyába zárt. S talán éppen azért célszerű őket sárral megdobálni, mert a botrány zajában és kénköfűstjében könnyebben feledésbe merül, jobban takarásba kerül mindaz, amit mi tettünk – s nem éppen a moralitás nagyobb dicsőségére. Azt nyilatkozta a nyilatkozó, hogy őt személy szerint Adynak egy verse, a *Mag a hó alatt* eszméltette rá a nagy életigazságra: „tudomásul kell vennem a létezés parancsait”. – Mi szép is volna, ha ezt az önmaga értelmezésében, nyílegyenesen „baloldaltól baloldalra” tartó pályája megértésében és utólagos erkölcsi igazolásában megnyilatkozó nagylelkűséget – vagy ismét csak mai divatszóval: *toleranciát* – az olyan szegény, erkölcsi fogyatékos megalkuvókra is kiterjesztené, mint Arany János vagy Babits Mihály.